

## บทที่ 5

### สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาวิจัยเรื่องเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำบางเหริยง : แหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงสำรวจพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมกับชาวบ้านในชุมชน โดยเริ่มจากการสำรวจภาคสนามร่วมกับผู้นำชุมชน คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำบางเหริยงเพื่อรวบรวมข้อมูลฐานทรัพยากรของชุมชนในแต่ละเส้นทาง นำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจมาทวนสอบกับเกณฑ์ในการพิจารณาการเลือกเส้นทางและวัตถุประสงค์ในการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ จากนั้นมาจัดทำเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้แก่เยาวชนของชุมชนต่อไป ซึ่งผู้วิจัยขอสรุปประเด็นการนำเสนอ ดังนี้

1. สรุปผลการวิจัย
2. อภิปรายผล
  - 2.1 โครงสร้างขอบเขตเนื้อหาของเส้นทางศึกษาธรรมชาติ
  - 2.2 เอกลักษณะของแต่ละเส้นทาง
  - 2.3 บริบทและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
3. ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากงานวิจัย
4. ข้อเสนอแนะในการทำงานวิจัยครั้งต่อไป

#### 1. สรุปผลการวิจัย

พื้นที่ป่าต้นน้ำบางเหริยง ตำบลเกาะเต่า อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุงเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีการจัดกิจกรรมเดินศึกษาธรรมชาติตามเส้นทางที่เกิดจากการใช้ประโยชน์ของชุมชน โดยมีคนในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดความรู้ โดยเริ่มนำจากนำกลุ่มเยาวชน ประชาชนในพื้นที่ให้เข้าไปสัมผัสกับป่าต้นน้ำดังกล่าว แต่การจัดกิจกรรมในแต่ละครั้งไม่มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจน และยังไม่มีการเก็บข้อมูลที่เป็นข้อมูลที่บ่งบอกความน่าสนใจของจุดสื่อธรรมชาติที่มีอยู่ในป่าต้นน้ำ ผู้วิจัยจึงได้ทำการสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติที่เกิดจากการเข้าไปใช้ประโยชน์ของชาวบ้านและเส้นทางที่ชาวบ้านได้นำเยาวชนเข้าไปสัมผัส โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ลักษณะการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นของป่าต้นน้ำบางเหริยง ตำบลเกาะเต่า อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง และเส้นทางศึกษาและกิจกรรมสื่อ

ความหมายที่เชื่อมโยงกับการใช้ป่าเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนในการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำบางเหริ่ง ซึ่งจากการสำรวจมีเส้นทางหาของป่าและการใช้ประโยชน์ของชุมชนทั้งหมด 3 เส้นทาง เป็นเส้นทางที่มีศักยภาพในด้านของประวัติศาสตร์ พันธุ์ไม้เด่น ภูมิปัญญา วิถีชีวิตจากการใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน สถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจ และผสมผสานกับการถ่ายทอดความรู้ทางวิทยาศาสตร์และระบบนิเวศ โดยในแต่ละเส้นทางมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวกล่าวคือ

1. เส้นทางศึกษาธรรมชาติเขาเพชร มีระยะทางประมาณ 7.8 กิโลเมตร มีความกว้างเฉลี่ย 1.98 เมตร มีจุดสื่อความหมายทั้งหมด 18 จุด ใช้เวลาในการเดิน 1 คืน 2 วัน มีจุดสื่อด้านประวัติศาสตร์จำนวน 5 จุด พืชเด่น 8 จุด ภูมิปัญญาและวิถีชีวิต 5 จุด สถานที่ท่องเที่ยว 3 จุดและความรู้ทางวิทยาศาสตร์และระบบนิเวศ 3 จุด เป็นเส้นทางที่เดินผ่านป่าดิบชื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง มีต้นไม้ขนาดใหญ่มากมาย ผ่านสายธารน้ำที่เป็นแหล่งกำเนิดของน้ำตก ซึ่งเอกลักษณ์เฉพาะของเส้นทางนี้คือ เป็นเส้นทางที่เหมาะสมแก่การท่องเที่ยวแบบผจญภัยที่มีชาวบ้านเป็นผู้นำทาง มีจุดที่น่าสนใจคือ จุดยอดเขาเพชรที่สามารถมองเห็นอ่างเก็บน้ำป่าพะยอมได้อย่างชัดเจนมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 340 เมตร มีแนวหินที่มีลักษณะแหววาวสวยงามมากเมื่อโดนแสง และยังมีน้ำตกที่มีความสวยงาม เป็นเส้นทางที่ต้องมีการนอนค้างคืนจึงต้องมีการทำอาหารร่วมกับชาวบ้านทำให้นักท่องเที่ยวสัมผัสชีวิตของคนบางเหริ่งอย่างแท้จริง

2. เส้นทางศึกษาธรรมชาติควนยาง มีระยะทาง 3.1 กิโลเมตร มีความกว้างเฉลี่ย 1.51 เมตร มีจุดสื่อความหมายทั้งหมด 19 จุด ใช้เวลาในการเดินประมาณ 6 ชั่วโมง มีจุดสื่อด้านประวัติศาสตร์จำนวน 2 จุด พืชเด่น 13 จุด ภูมิปัญญาและวิถีชีวิต 7 จุด สถานที่ท่องเที่ยว 5 จุดและความรู้ทางวิทยาศาสตร์และระบบนิเวศ 4 จุด เป็นเส้นทางที่เดินผ่านสายธารน้ำ ผ่านป่าดิบชื้นที่มีการใช้ประโยชน์หาของป่าจากชาวบ้านอย่างเต็มที่ เอกลักษณ์เฉพาะของเส้นทางนี้คือเป็นเส้นทางที่ผ่านป่าดิบชื้นที่มีต้นยางขนาดใหญ่ มีร่องรอยการนำน้ำทันทายไปใช้ประโยชน์จากชาวบ้านจำนวนมาก เป็นเส้นทางที่มีต้นไม้ขนาดใหญ่ที่เกิดจากการตัดไม้ทำลายป่าในช่วงการสัมปทานป่าไม้ เส้นทางนี้ยังมีกิจกรรมการล่องเรือของชาวบ้านในอ่างเก็บน้ำป่าพะยอมอีกกิจกรรมหนึ่ง

3. เส้นทางศึกษาธรรมชาติบางเหริ่ง มีระยะทาง 1.5 กิโลเมตร มีความกว้างเฉลี่ย 1.92 เมตร มีจุดสื่อความหมายทั้งหมด 13 จุด ใช้เวลาในการเดิน 1 ชั่วโมง 30 นาที มีจุดสื่อด้านประวัติศาสตร์จำนวน 3 จุด พืชเด่น 3 จุด ภูมิปัญญาและวิถีชีวิต 7 จุด สถานที่ท่องเที่ยว 3 จุดและความรู้ทางวิทยาศาสตร์และระบบนิเวศ 3 จุด เป็นเส้นทางที่มีระยะทางที่สั้นที่สุด มีการผ่านสายธารน้ำ ผ่านป่าดิบชื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ ผ่านป่าปลูกยางพารา และป่าที่เกิดจากการบวชป่าของ

ชาวบ้าน เอกลักษณ์เฉพาะของเส้นทางนี้ เป็นเส้นทางที่ผ่านสังคมป่าที่หลากหลายสามารถสัมผัสกับการเปลี่ยนแปลงของป่าได้อย่างชัดเจนและยังมีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในเรื่องของการบวชป่าที่มีผลมาจากการสัมปทานป่าไม้ในอดีต

ในการสำรวจเส้นทางทั้ง 3 เส้นทางผู้วิจัยได้ทำการสำรวจกับชาวบ้านซึ่งได้รับความร่วมมือในการเดินสำรวจข้อมูลและทดสอบเส้นทางของชาวบ้านแสดงให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของส่งผลให้มีแกนนำในการอนุรักษ์หลายคนไม่ใช่มีแค่แกนนำเพียงคนเดียว ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นและสำคัญอย่างมากของป่าต้นน้ำบางเหียงที่พร้อมให้บุคคลในท้องถิ่นหรือบุคคลภายนอกเข้ามาสัมผัสกับธรรมชาติและกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์ไว้ซึ่งผลประโยชน์ของลูกหลานในอนาคตอย่างแท้จริง เพื่อส่งผลต่อการนำประสบการณ์และความรู้ที่ได้รับไปถ่ายทอดให้เกิดความรู้ความเข้าใจเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตนเองอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

จากการสำรวจเส้นทางทั้ง 3 เส้นทางผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมเกณฑ์ที่เกิดจากการศึกษา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องผสมผสานกับข้อมูลรายละเอียดของเส้นทาง สามารถกำหนดเกณฑ์ในการเลือกเส้นทางที่จะทำทดลองกลุ่มเยาวชนมี 11 ประเด็นซึ่งครอบคลุมในเรื่องของความงดงามและความหลากหลายทางธรรมชาติ เอกลักษณ์เฉพาะตัว การคมนาคม ความชัน ระยะทาง ความหลากหลายของจุดสื่อความหมาย การนำเสนอในด้านของวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ การใช้ประโยชน์จากป่า ภูมิปัญญาของชาวบ้าน และประเด็นของนักสื่อความหมายธรรมชาติ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับทั้ง 3 เส้นทางจึงสรุปว่า เส้นทางที่เหมาะสมในการทำทดลองกลุ่มตัวอย่างจำนวน 20 คน ซึ่งเป็นกลุ่มเยาวชนที่เป็นนิสิตชั้นปีที่ 1 คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ คือเส้นทางศึกษาธรรมชาติบางเหียง ผลจากการทดลองกลุ่มสามารถสรุปได้ว่า เส้นทางศึกษาธรรมชาติบางเหียงมีรายละเอียดของเส้นทางในประเด็นของ ระยะทาง เวลาที่ใช้ ความชัน ลักษณะความหลากหลายและความงดงาม เนื้อหาสาระในกิจกรรมที่มีอยู่แต่ละจุดสื่อความหมายในเส้นทางศึกษาธรรมชาติบางเหียง กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่าเหมาะสมมาก ในด้านของความรู้ที่ได้รับในเส้นทางในประเด็นของความรู้ทางประวัติศาสตร์ พันธุ์ไม้เด่น ภูมิปัญญาและวิถีชีวิต สถานที่ท่องเที่ยวและความรู้ทางวิทยาศาสตร์และระบบนิเวศ ความคิดเห็นส่วนใหญ่ระบุว่าได้รับความรู้มาก และมีความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า เส้นทางศึกษาธรรมชาติบางเหียงมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เป็นสังคมป่าดิบชื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ ที่มีทั้งระบบนิเวศบนบกและระบบนิเวศในน้ำ ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงสามารถพบสิ่งที่หาได้ยาก กลุ่มนักสื่อความหมายธรรมชาติที่เป็นชาวบ้านมีความเป็นกันเองพร้อมที่จะให้ความรู้และตอบคำถามได้ตลอด สิ่งที่ได้รับจากการเดินศึกษาธรรมชาติตามเส้นทางนี้ กลุ่ม

ตัวอย่างได้รับความรู้ในเรื่องของพันธุ์ไม้ พืชสมุนไพร และรูปแบบการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและยังทราบถึงการใช้ชีวิตของคนในชุมชนกับป่าในด้านการหาอาหาร การใช้ประโยชน์จากป่า ความประทับใจของกลุ่มตัวอย่าง คือ วิถีชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยอยู่กับทรัพยากรจากผืนป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ประทับใจพันธุ์ไม้ที่หาได้ยาก จากการเดินศึกษาในเส้นทางกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่าการกิจกรรมเส้นทางศึกษาธรรมชาติมีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพราะ กิจกรรมการเดินสำรวจป่าในเส้นทางศึกษาธรรมชาตินั้นทำให้ทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่จริง ได้สัมผัสกับความเป็นธรรมชาติ ส่งผลต่อการแก้ไขปัญหาได้ตรงจุดและตรงประเด็นมากที่สุด

## 2. อภิปรายผล

### 2.1 โครงสร้างขอบเขตเนื้อหาของเส้นทางศึกษาธรรมชาติ

ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาจากข้อมูลพื้นฐานจากการสอบถามชาวบ้านผสมผสานกับการศึกษา งานวิจัย ได้กำหนดครอบคลุมในหัวข้อ นิเวศวิทยาป่าดิบชื้น ความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิต คุณค่าของการใช้ประโยชน์และความสำคัญของป่า ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุภาพร (2546) ซึ่งจัดทำคู่มือศึกษาธรรมชาติเพื่อการเรียนรู้สิ่งแวดล้อม ณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าไผ่แดง จังหวัดสงขลา-สตูล ซึ่งครอบคลุมหัวข้อดังกล่าวเช่นกัน อย่างไรก็ตามขอบเขตเนื้อหาของผู้วิจัยยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของสุภาพร (2546) ในด้านของประวัติศาสตร์ การเข้าไปใช้ประโยชน์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมของคนในชุมชนซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของปาริฉัตร (2546) ทำการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด จังหวัดพัทลุง และงานวิจัยของภคินิยา (2550) ทำการวิจัยเรื่องโครงการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีในกลุ่มจังหวัดภาคอีสานได้เช่นกันในการกำหนดขอบเขตเนื้อหาที่มีผลต่อการสร้างจุดสื่อความหมายธรรมชาติที่ให้ความรู้ภายในเส้นทางและส่งผลต่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว

### 2.2 เอกลักษณะของแต่ละเส้นทาง

ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจเส้นทางที่เกิดจากการเข้าไปหาของป่าและใช้ประโยชน์ต่างๆของชาวบ้านทั้งหมด 3 เส้นทางคือ เส้นทางเขาเพชร เส้นทางควนยาง และเส้นทางบางเหริ่งซึ่งได้ทำการศึกษา ในเรื่องของลักษณะของสังคมป่า ความกว้างเฉลี่ย ระยะทาง จำนวนจุดสื่อความหมายของเส้นทางศึกษาธรรมชาติ และนักสื่อความหมายธรรมชาติ เมื่อนำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบ และอภิปรายกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นต่างๆได้ดังนี้

1) สังคมของป่า ทั้ง 3 เส้นทางเป็นป่าดิบชื้น ซึ่งลักษณะของสังคมป่าจะมีผลต่อการกำหนดเส้นทางศึกษาธรรมชาติและจุดสื่อความหมายธรรมชาติในการเข้ามาสัมผัสของนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก ตัวอย่าง เช่น การนำเสนอเกี่ยวกับ พูพอน ที่เป็นการปรับตัวของพืชในป่าดิบชื้น ซึ่งในการสำรวจในเส้นทางทั้ง 3 เส้นทางของผู้ทำการวิจัยพบต้นไม้ที่มีพูพอนขนาดใหญ่ที่เป็นเอกลักษณ์ของป่า และได้นำมาเป็นจุดสื่อความหมายในเส้นทางศึกษาธรรมชาติบางเหียง ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของปาริฉัตร (2546) ที่การจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด จังหวัดพัทลุง ที่มีการนำเสนอจุดสื่อความหมายของพูพอนของต้นสมพง ในด้านของพืชเด่นที่นำมาสื่อความหมายธรรมชาติจะขึ้นอยู่กับสังคมป่าด้วย เช่น ต้นกระบก ที่มีการเจริญเติบโตได้ดีในสังคมป่าดิบชื้นผู้วิจัยได้นำมาเป็นจุดสื่อความหมายภายในเส้นทางศึกษาธรรมชาติบางเหียง ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของสุภาพร (2546) ซึ่งจัดทำคู่มือศึกษาธรรมชาติเพื่อการเรียนรู้สิ่งแวดล้อม ณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าไผ่แดงจังหวัดสงขลา-สตูลที่นำเสนอจุดสื่อความหมายธรรมชาติของต้นกระบกเช่นกัน สังคมพืชแต่ละสังคมพืชจะมีผลต่อการนำเสนอจุดสื่อที่แตกต่างกัน จากงานวิจัยของตุลย์ (2548) ที่ทำการพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติเขาพระเจดีย์ บริเวณพื้นที่ของสวนสัตว์เปิดเขาเขียว จังหวัดชลบุรี เส้นทางศึกษามีลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณมากที่สุด มีการนำเสนอจุดสื่อความหมายของ ต้นมะค่าโมง ซึ่งเป็นพืชเด่นในสังคมพืชป่าเบญจพรรณ และงานวิจัยของอรอนงค์ (2547) ที่ทำการวิเคราะห์สังคมพืชเพื่อการออกแบบการสื่อความหมายธรรมชาติบริเวณเส้นทางศึกษาธรรมชาติในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ในเส้นทางคงตัว – หนองผกชี ซึ่งมีลักษณะของป่าดิบแล้งที่เด่นชัด มีการนำเสนอจุดสื่อความหมายที่เกี่ยวกับต้นคอแลน พลองกินลูก ลั่นกวาง เครื่องเห่า ซึ่งเป็นไม้ที่เป็นเอกลักษณ์ของป่าดิบแล้งนั้นแสดงว่าสังคมพืชมีผลต่อการออกแบบจุดสื่อความหมาย และจะส่งผลต่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวในการศึกษาในเส้นทางที่แตกต่างกันอีกด้วย

2) ความกว้างเฉลี่ย ในการสำรวจเส้นทางในป่าต้นน้ำบางเหียงความกว้างเฉลี่ยทั้ง 3 เส้นทางอยู่ในช่วง 1.51 – 1.98 เมตร เมื่อเปรียบเทียบกับเส้นทางศึกษาธรรมชาติของงานวิจัยของปาริฉัตร (2546) และสุภาพร (2546) ซึ่งมีความกว้างเฉลี่ย 1.5 เมตร และเมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ จากการศึกษาแนวทางการออกแบบและสร้างเส้นทางศึกษาธรรมชาติ มีแนวทางที่สอดคล้องกับ รัตนา (2540) อ้างใน ปาริฉัตร (2546) ที่กล่าวไว้ว่าผิวหน้าของเส้นทางเดินเท้าเพื่อศึกษาธรรมชาติที่ผ่านไปป่า ควรจะมีความกว้างประมาณ 1.8-2.4 เมตร และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชีวะภาพ (2541) ที่ทำการประเมินและปรับปรุงคุณภาพของเส้นทางศึกษาธรรมชาติด้วยตนเอง อังกา อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ที่กำหนดความกว้าง 1.5 เมตร ความกว้างจะมีผลต่อการทำกิจกรรมในจุดสื่อความหมายธรรมชาติ เป็นปัจจัยที่สามารถควบคุม

ปริมาณการเข้าไปของนักท่องเที่ยวในแต่ละครั้ง และมีผลต่อการตัดแต่งต้นไม้รอบข้างของเส้นทางศึกษาธรรมชาติซึ่งเส้นทางศึกษาธรรมชาติของป่าต้นน้ำบางเหียงมีความกว้างที่มากพออยู่แล้วซึ่งไม่จำเป็นต้องมีการบุกรุกป่าเพิ่ม

3) ลักษณะของเส้นทาง ในการสำรวจทั้ง 3 เส้นทาง ในเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำบางเหียงมีลักษณะวงกลมวนกลับจุดเริ่มต้น คือเส้นทางศึกษาธรรมชาติบางเหียงซึ่งสอดคล้องงานวิจัยของปาริฉัตร (2546) ที่มีลักษณะเส้นทางเป็นวงกลมกลับมาจุดเริ่มต้นเช่นกัน ในส่วนของเส้นทางที่ไม่วนกลับจุดเริ่มต้นมี 2 เส้นทางคือเส้นทางเขาเพชร และควนยางเมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยสุภาพร (2546) มีลักษณะเส้นทางไม่วนกลับจุดเริ่มต้นเช่นกัน ซึ่งในประเด็นของลักษณะเส้นทางจะมีผลต่อนักท่องเที่ยว เพราะจะทำให้การเข้าไปสัมผัสกับสภาพแวดล้อมที่หลากหลายเพิ่มมากขึ้นแต่ถ้ามีการเดินสวนกลับทางเดิมจะทำให้นักท่องเที่ยวสัมผัสกับสภาพเดิมๆ ซึ่งจะเกิดผลเสียต่อนักท่องเที่ยวทำให้เกิดความเบื่อหน่ายต่อการเดิน

4) ระยะทางและจำนวนจุดสื่อความธรรมชาติของเส้นทางศึกษาธรรมชาติในพื้นที่บ้านบางเหียง ซึ่งมี 3 เส้นทาง ในแต่ละเส้นทางมีระยะทางที่แตกต่างกันกล่าวคือ 2 เส้นทางแรกคือเส้นทางศึกษาธรรมชาติบางเหียงมีระยะทาง 1.5 กิโลเมตร จำนวนจุดสื่อความหมายธรรมชาติ 13 จุดกับ เส้นทางศึกษาธรรมชาติควนยางระยะทาง 3.1 กิโลเมตร จำนวนจุดสื่อความหมาย 19 จุด จากข้อมูลของระยะทางและจำนวนจุดสื่อความหมายมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของสุภาพร (2546) เส้นทางศึกษาธรรมชาติน้ำตก มีระยะทาง 2.0 กิโลเมตร มีจุดสื่อความหมายธรรมชาติ 21 จุดสื่อความหมายและสอดคล้องกับงานวิจัยของปาริฉัตร (2546) บนเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนเขาหัวช้างมีระยะทาง 2.1 กิโลเมตรมีจุดสื่อความหมาย 17 จุดสื่อความหมายมีความสอดคล้องกัน เพราะในการสำรวจเส้นทางมีการกำหนดประเด็นที่เหมือนกันในด้านการท่องเที่ยว พันธุ์ไม้เด่น ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตและการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้าน แต่มีความแตกต่างจากงานวิจัยของตุลย์ (2548) ในเส้นทางศึกษาธรรมชาติเขาพระเจดีย์ มีระยะทาง 2.2 กิโลเมตร มีจุดสื่อความหมาย 7 จุดและงานวิจัยของอรอนงค์ (2547) บนเส้นทางคงตัว – สิงโต ระยะทาง 2.1 กิโลเมตร มีจุดสื่อความหมายธรรมชาติ 9 จุด เนื่องจากเส้นทางบางเหียงและควนยางมีอัตราส่วนระยะทางกับจำนวนจุดสื่อความหมายธรรมชาติมากกว่างานวิจัยของตุลย์ (2548) และ อรอนงค์ (2547) เนื่องจากเส้นทางที่ทำการสำรวจมีการกำหนดจุดสื่อที่ครอบคลุมประเด็นมากกว่างานวิจัยทั้งสองในด้านของภูมิปัญญาวิถีชีวิตของคนในชุมชน สถานที่ท่องเที่ยว และประวัติศาสตร์เพิ่มขึ้นมา ในส่วนของเส้นทางเขาเพชร ที่มีระยะทาง 7.8 กิโลเมตร จำนวนจุดสื่อความหมาย 18 จุดเมื่อเปรียบเทียบกับเส้นทางภายในพื้นที่เองมีอัตราส่วนของระยะทางและจำนวนจุดสื่อความหมายที่น้อยเพราะเส้นทาง

เขาเพชรมีระยะทางที่ใกล้เคียงเหมาะแก่การท่องเที่ยวแบบผจญภัยจึงมีการกำหนดจุดลี้ภัยที่น้อยเพื่อลดเวลาในการเดินทางไปในตัว และเพื่อลดความเบื่อหน่ายของนักท่องเที่ยวด้วย

5) นักสื่อความหมายธรรมชาติ เป็นตัวกลางหรือสิ่งที่ใช้ในการสื่อความหมายธรรมชาติตามพื้นที่ เช่น อุทยานแห่งชาติและสวนสาธารณะแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ตัวกลางที่ต้องใช้นักสื่อความหมาย (personal services/attended services) และตัวกลางที่ไม่ต้องใช้นักสื่อความหมาย (nonpersonal servicer) (สุรเชษฐ์, 2530 อ้างถึงในชีวะภาพ, 2541) เส้นทางศึกษาธรรมชาติในป่าต้นน้ำบางเหริ่งเป็นเส้นทางที่ต้องใช้นักสื่อความหมายธรรมชาติ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เด่นของพื้นที่ มีชาวบ้านเป็นผู้นำซึ่งทำหน้าที่เป็นนักสื่อความหมายธรรมชาติ ซึ่งจะมีความคล้ายคลึงกับงานวิจัยของปาริฉัตร (2546) ทำการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ภูมิศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ที่มีกรรมการป่าชุมชนเป็นนักสื่อความหมายธรรมชาติให้กับความรู้กับนักท่องเที่ยวที่มาเยือน แต่มีความแตกต่างจากงานวิจัยของสุภาพร (2546) ที่นักสื่อความหมายธรรมชาติคือเจ้าหน้าที่อุทยาน และงานวิจัยของตุลย์ (2548) ผู้ทำการวิจัยเป็นนักสื่อความหมายเองและจะถ่ายทอดความรู้ให้กับเจ้าหน้าที่สวนสัตว์ในอนาคต ส่วนงานวิจัยของอรอนงค์ (2547) และชีวะภาพ (2541) ที่ทำการประเมินและปรับปรุงคุณภาพของเส้นทางศึกษาธรรมชาติด้วยตนเองอย่างกา อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ที่ใช้ตัวกลางที่ไม่ใช้นักสื่อความหมาย (nonpersonal servicer) ในการใช้นักสื่อความหมายธรรมชาติในการนำทางจะมีข้อดีในการอธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตและการใช้ประโยชน์และทำให้นักท่องเที่ยวซักถามข้อสงสัยได้ทันที การนำเสนอของนักสื่อความหมายยังส่งผลต่อการตั้งใจและความสนใจของนักท่องเที่ยวด้วย

### 2.3 บริบทและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

ป่าต้นน้ำบางเหริ่ง ตั้งอยู่ในตำบลเกาะเต่า อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง เป็นป่าต้นน้ำที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เป็นป่าดิบชื้นที่อยู่ในแนวเทือกเขาบรรทัด เป็นป่าที่ก่อกำเนิดแม่น้ำหลายสาย ซึ่งสายสำคัญคือ คลองป่าพะยอม ที่ทำหน้าที่หล่อเลี้ยงวิถีชีวิตของคนในพื้นที่อำเภอป่าพะยอมเป็นหลัก ป่าต้นน้ำแห่งนี้ตั้งอยู่อีกฝั่งหนึ่งของภูเขาทางทิศตะวันออกของอ่างเก็บน้ำป่าพะยอม ที่ทางภาครัฐจัดสรรให้เป็นที่พักเก็บน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค แต่ในการจัดตั้งเขื่อนส่งผลต่อการบุกรุกป่ามีการทำสัมปทานป่าไม้บริเวณพื้นที่เขื่อนแต่มีการบุกรุกมาถึงป่าต้นน้ำในพื้นที่ตอนบน จากสาเหตุดังกล่าวทำให้คนในชุมชนในหมู่บ้านบางเหริ่ง ซึ่งเป็นคนที่สัมผัสกับป่าผืนนี้ ในการใช้ประโยชน์จากป่าทั้งทางตรง ในการเก็บหาของป่า เช่น สะตอ เหริ่ง การจับผึ้ง น้ำม้นยาง เป็นต้น และทางอ้อมเป็นที่มาของความชุ่มชื้น และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ จากการตระหนักเห็นความสำคัญจากปัญหาดังกล่าวส่งผลให้ชาวบ้านซึ่งมีผู้ช่วยสุวิทย์ เพชรด้วง เป็นแกนนำในการ

ดำเนินกิจกรรม ลูกขึ้นมาเพื่อให้ภาครัฐเห็นว่าป่าต้นน้ำมีความสำคัญต่อชุมชน ซึ่งได้จัดกิจกรรมนำกลุ่มเยาวชน นักท่องเที่ยว เข้ามาสัมผัสกับทรัพยากรธรรมชาติตามเส้นทางที่เกิดจากการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า จากเหตุผลที่ชาวบ้านได้รับประโยชน์จากป่าทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรมอย่างเป็นอิสระ ทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของป่าที่แท้จริง ก็ย่อมมีการยอมรับและทำหน้าที่ในการปกป้องรักษาดูแลป่าเพื่อพิทักษ์คุ้มครองผลประโยชน์ของตนเองและครอบครัวในระยะยาว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสรเสรีญ (2542) ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน บ้านทรายทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูนที่สรุปไว้ว่า ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์จากป่าทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ทางตรงหรือทางอ้อม เช่น แหล่งน้ำ แหล่งอาหาร แหล่งศึกษาธรรมชาติ แหล่งที่พักพิงทางจิตใจ ก็ย่อมมีการยอมรับและทำหน้าที่ปกป้องเพื่อพิทักษ์คุ้มครองผลประโยชน์ของตนเองและครอบครัวในระยะยาว ชาวบ้านทุกคนคำนึงถึงเรื่องน้ำ และความมั่นคงยั่งยืนของป่าในรุ่นลูกรุ่นหลานเป็นสำคัญประกอบกับชาวบ้านมีความเชื่อว่าเมื่อรักษาป่าและได้รับผลประโยชน์เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของน้ำและสามารถแก้ไขปัญหา ภาวะขาดแคลนน้ำได้ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของรัชชัย (2551) ที่ศึกษาระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายชาวบ้านเพื่อการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรในชุมชน ตำบลเวียงคิ่ง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อชุมชนมีอิสระที่ใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การเก็บของป่ามาบริโภคหรือแม้แต่ตัดไม้ในปริมาณจำกัดมาใช้ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าเป็นเจ้าของป่าที่แท้จริง จึงได้มีส่วนร่วมในการจัดการป่า และปฏิบัติสืบต่อกันมา พร้อมกับได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าให้กับลูกหลานเพื่อสืบสานมรดกที่ดีงามเหล่านี้ต่อไป ส่งผลทำให้เกิดการหารูปแบบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ชาวบ้านบางเหริยได้รับประโยชน์ในการหาของป่า แหล่งน้ำตามธรรมชาติ ซึ่งเกิดเป็นประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต การใช้ประโยชน์จากป่า จากสภาพพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ส่งผลให้มีพันธุ์ไม้เด่น ชาวบ้านจึงจัดให้มีการศึกษาธรรมชาติผสมผสานกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยผ่านการนำเสนอจากการเข้าไปสัมผัสกับป่าอย่างใกล้ชิด กระบวนการมีส่วนร่วมที่เห็นได้ชัดและที่ผู้วิจัยสัมผัสได้คือในการสำรวจแต่ละครั้งในการทำงานวิจัยครั้งนี้ ชาวบ้านที่เดินทางสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ทั้ง 4 ครั้ง 3 เส้นทาง ชาวบ้านที่เข้าร่วมทั้งหมด 15 คนซึ่งเป็นคนที่สัมผัสกับธรรมชาติ เป็นผู้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างแท้จริง และเป็นอิสระที่จะใช้ อยู่ภายใต้รากฐานของวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของทรัพยากรป่าผืนนี้ จึงส่งผลให้เกิดเป็นกระบวนการมีส่วนร่วม จิตสำนึกในการร่วมมือกันที่จะถ่ายทอดความรู้ ความน่าสนใจ และเอกลักษณ์ของชุมชนที่มีอยู่ในป่าต้นน้ำบ้านบางเหริย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของรัชชัย (2551)



ในประเด็นของการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยการที่จะสร้างจิตสำนึก และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาได้อย่างดีนั้น จะต้องอยู่บนฐานของวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน นั้นๆ เพราะวัฒนธรรมประเพณีเป็นสิ่งที่ชุมชนหรือชาวบ้านจะร่วมมือกัน เมื่อชาวบ้านมีความรู้สึก มีจิตในการเป็นเจ้าของจะส่งผลต่อการอนุรักษ์ต่อไปอย่างยั่งยืน

### 3. ข้อเสนอแนะในการทำงานวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาศึกษาภาพเส้นทางธรรมชาติป่าต้นน้ำบางเหริยง ตำบลเกาะเต่า อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง ผู้ทำการวิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยไปเป็นฐานข้อมูลเพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้พื้นที่ป่าต้นน้ำบางเหริยง เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน และแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการซึ่งจะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศอีกแห่งหนึ่งที่น่าสนใจของจังหวัดพัทลุง

2. เส้นทางศึกษาธรรมชาติเป็นประเภทหนึ่งของเส้นทางสื่อความหมายซึ่งเป็นเครื่องมือทางการศึกษาอย่างหนึ่งที่จะให้ความรู้แก่ประชาชนทั่วไปและสร้างเป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติของชุมชนซึ่งเป็นการกระตุ้นให้บุคคลที่เข้าไปสัมผัสกับป่าได้เข้าใจและตระหนักต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับความเพลิดเพลินและความประทับใจบนความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากรป่าต้นน้ำบางเหริยง

3. ควรมีการศึกษาวิจัยความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เพื่อนำมาจัดทำเป็นสื่อความหมายธรรมชาติเพิ่มเติมและจะทำให้ได้ข้อมูลในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำบางเหริยงให้เกิดความยั่งยืนอยู่คู่ชาวบ้านบางเหริยงอย่างยั่งยืนสืบไป 4. ผลที่ได้จากการศึกษาเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ในการใช้ประโยชน์จากป่าซึ่งเป็นการสร้างความรู้และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ด้วยการใช้ฐานของทรัพยากรในท้องถิ่นและนำไปสู่การขยายผลเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเป็นการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจบนฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นต่อไป